Madžida Mašić

STOLJEĆE JEDNE ALHAMIJADO MEDŽMUE: BOŠNJAČKO KNJIŽEVNO NASLIJEĐE U RUKOPISNOJ KOLEKCIJI MUZEJA HERCEGOVINE MOSTAR

Sažetak: U radu se predstavlja jedna alhamijado medžmua koja se čuva u rukopisnoj kolekciji Muzeja Hercegovine Mostar (R 31). Riječ je o medžmui koja sadrži pjesme domaćih autora, Muhameda Rušdija iz Trebinja, Murad-bega Čengića iz Foče, te do sada javnosti potpuno nepoznatu pjesmu autora Saliha Gaševića iz Nikšića. Iako su ove pjesme već predstavljene u različitim zbornicima i hrestomatijama bosanske alhamijado književnosti, kritičkom analizom su uočene izvjesne razlike u rukopisnom primjerku zbirke Muzeja Hercegovine Mostar.
Ključne riječi: rukopisna baština BiH, alhamijado književnost, katalogizacija, poučne pjesme, mevlud, hikaje

Zbirka orijentalnih rukopisa Muzeja Hercegovine Mostar (ranije Zavičajnog muzeja Hercegovine) ubraja se među manje zbirke manuskripata na arapskom, turskom i bosanskom jeziku. Ova zbirka nastala je sedamdesetih godina prošlog stoljeća, kada su, prema podacima koje nudi H. Hasandedić[1], od stare i ugledne mostarske porodice Kajtaz otkupljena 33 rukopisa. Nažalost, iz te prvobitne zbirke je sačuvano samo 16 rukopisa, a u vremenima koja su

1 Hivzija Hasandedić, "Nekoliko rukopisa iz orijentalne zbirke zbirke Zavičajnog muzeja Hercegovine u Mostaru", *Anali GHB*, knj. V-VI, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 1978, str. 181.

uslijedila otkupljeno je još 17 rukopisa, čime je ova zbirka ponovo dostigla brojčano stanje od 33 rukopisa.

Ova kolekcija manuskripata je prvi put djelimično predstavljena radom Hivzije Hasandedića objavljenim u Analima GHB.[2] Tada je Hasandedić kataloški obradio šest rukopisa, odabravši samo one koji posjeduju bilješku da su ih prepisali Mostarci. Prepoznavši značaj identificiranja i evidentiranja rukopisnih zbirki, te katalogiziranja rukopisne građe, nedavno su Orijentalni institut Univerziteta u Sarajevu, kao naučnoistraživačka institucija i Muzej Hercegovine Mostar kao baštinska institucija, realizirali zajednički projekat objavljivanja *Kataloga arapskih, turskih i bosanskih rukopisa Muzeja Hercegovine Mostar*[3], čime ostaje svjedočanstvo o vrijednim spomenicima kulturne baštine kao i izvorima za proučavanje kulturne povijesti Bosne i Hercegovine. Svi rukopisi iz ove zbirke, zajedno sa njihovim prepisivačima i vlasnicima, uz zbirke rukopisa drugih baštinskih ustanova u Bosni i Hercegovini, svjedoci su involviranosti ljudi sa naših prostora u najviše znanstvene i kulturne tokove Osmanskog carstva čijim je dijelom bila i Bosna i Hercegovina. Značaj katalogizacije, kao inventarizacije pisanog stvaralaštva, ogleda se i u tome što katalozi predstavljaju osnovu za svaku vrstu dalje naučne obrade i valorizacije rukopisne građe koja omogućava konačno ustanovljavanje njezine vrijednosti i ugradnju u koncept izvornosti, tradicije, jedinstvenosti i autentičnosti bosanskohercegovačke kulturne baštine.

Iako se, kako smo već naveli, radi o voluminozno manjoj zbirci, među rukopisima koji su u njoj pohranjeni nalaze se uistinu vrijedni primjerci. Među njima je i jedna medžmua (zbirka) na bosanskom jeziku pisana arapskim pismom (R 31, kataloški br. 38). Nju najvećim dijelom čine pjesme domaćeg autora Muharema Dizdarevića, jednog od bosanskohercegovačkih alhamijado pjesnika, kao i jedna do sada potpuno nepoznata pjesma Saliha Gaševića iz Nikšića, uglavnom poznatog po svojoj adaptaciji Süleyman Çelebijeva spjeva o rođenju poslanika Muhammeda (*Mevluda*), te jedna alhamijado pjesnika iz Foče, Murad-bega Čengića.

2 Ibid., str. 181-186.

3 *Katalog arapskih, turskih i bosanskih rukopisa Muzeja Hercegovine Mostar*, obradile: Dželila Babović, Madžida Mašić, Orijentalni institut Univerziteta u Sarajevu, Muzej Hercegovine Mostar, Sarajevo, 2017.

Medžmue kao bilježnice raznovrsnog sadržaja plijene pažnju brojnih istraživača historije, kulturne historije, književnosti, i brojnih drugih oblasti.[4] One su u rukopisnim kolekcijama širom svijeta među najzastupljenijim djelima. Kako svaka medžmua svojom formom, specifičnom upotrebom jezika i sadržajem predstavlja područje u kome je nastala, to pridonosi njezinom značaju za različite aspekte proučavanja lokalnih obilježja, te je kao takva „svojevrstan izazov istraživaču"[5]. Potreba za sabiranjem različitih pjesama jednog ili više autora zadržala se u stoljećima kasnije, o čemu svjedoči primjerak ove hercegovačke zbirke koji, na osnovu bilješke prepisivača, potiče iz 1913. godine (bilješka na fol. 89a):

4 Kod nas je o njima do sada napisan veliki broj radova. Radovi su u fokusu imali određene rukopisne medžmue. Budući da je tokom agresije na BiH uništen veliki broj rukopisne građe, upravo zahvaljujući tim radovima danas posjedujemo bar neke podatke o bogatstvu i raznolikosti unikatnih djela. Opširnije vidjeti: Hasan Hamdi, „Dosadašnje proučavanje turskih medžmua i njihovo značenje za proučavanje naše istorije i istorije turske narodne književnosti kod nas i uopšte", *Prilozi za orijentalnu filologiju* 39/1989, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1990, str. 183-191; Rašid Hajdarović, „Rukopisne medžmue", *Glasnik Društva arhivskih radnika BiH*, god, X-XI/1970-71, Društvo arhivskih radnika, Sarajevo, 1971, str. 311-320;

Od radova posvećenih pojedinim medžmuama izdvajamo samo nekoliko, premda je njihov broj daleko veći: Lejla Gazić, Salih Trako, „Medžmua sarajevskog pjesnika Mehmeda Mejlije Guranije", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga XV-XVI, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 1990, str. 105-130; Muhamed Hadžijamaković, „Medžmu'a Saliha Emina", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga XV-XVI, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 1990, str. 131-139; Lejla Gazić, „Travnička medžmua", *Prilozi za orijentalnu filologiju* 28-29/1978-79, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1980., str. 165-185; Rašid Hajdarović, „Medžmua Mula Mustafe Firakije", *Prilozi za orijentalnu filologiju* XXII-XXIII/1972-73, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1974., str. 301-314; Rašid Hajdarović, „Medžmua Sarajlije Ahmeda Bosanca", *Prilozi za orijentalnu filologiju* 28-29/1978-79, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1980., str. 187-213; Salih Trako, Lejla Gazić, „Dvije mostarske medžmue", *Prilozi za orijentalnu filologiju* 38/1988, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1989, str. 97-124; Muhamed Ždralović, „Donjovakufska medžmua", *Prilozi za orijentalnu filologiju* 55/2005, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2006, str. 147-176; Salih Trako, „Medžmua pjesnika Šakira", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knj. II-III, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 1974, str. 109-123; Lejla Gazić, „Dvije mostarske medžmue kao kulturno-historijski izvori", *Hercegovina* 9/1997, Muzej Hercegovine, Mostar, 1997, str. 193-198, i mnogi drugi radovi.

5 Lejla Gazić, Salih Trako, „Medžmua sarajevskog pjesnika Mehmeda Mejlije Guranije", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga XV-XVI, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 1990., 105.

كورو عمر موستار
سنة ١٣٣١
صفر الخير ٥
سنة 1913
يانوآر 15

(Goro Omer, 5. safer 1331/15. januara 1913. u Mostaru)

Kada je o fizičkim karakteristikama ovog rukopisa riječ, povez je kartonski, a sama medžmua je u prilično rasutom stanju. Ukupan broj folija je 89, formata 24,5 x 19,5 cm. Svi tekstovi u medžmui su napisani na bosanskom jeziku arapskim pismom, sa vokalizacijom.

Ova zbirka je zanimljiva naročito iz aspekta odabira pjesama sadržanih u njoj. U njoj su, kako ćemo u nastavku rada vidjeti, dominantno prisutne pjesme Muharema Dizdarevića, jednog od, prema kritičarima i historičarima starije književnosti Bošnjaka, „najplodnijeg i najraznovrsnijeg pjesnika alhamijado književnosti" koji je pisao pod umjetničkim pseudonimom Muhamed Rušdi. Iako se informacije o životu i djelu ovog pjesnika mogu naći u određenim radovima o alhamijado pjesnicima, te jednoj monografskoj studiji[6], u ovom radu ćemo se kratko osvrnuti na bitnije činjenice iz pjesnikova života kao i na njegove poznate pjesme.

Muhamed Rušdi pripada generaciji posljednjih bosanskih alhamijado pjesnika čija je poezija uglavnom bila usmjerena na obradu religijskih i moralno-didaktičkih tema. Rođen je u Trebinju 1825. godine[7] u uglednoj hercegovačkoj porodici Dizdarevića. Obrazovanje je stekao u rodnom mjestu, a književnim radom se počeo baviti napustivši državnu službu neposredno nakon austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine, dakle, u zreloj životnoj dobi. U literaturi se spominju dva poznata autografa Rušdijinog

6 Mustafa S. Busuladžić, "Život i književni rad Muhammeda Rušdije", u: Bošnjačka književnost u književnoj kritici: starija književnost, knjiga I, Alef, Sarajevo, 1998, str. 922-927; Abdurahman Nametak, *Muhamed Rušdi: monografija i tekstovi*, Starješinstvo Islamske zajednice u SR BiH, Hrvatskoj i Sloveniji, Sarajevo, 1981; Abdurahman Nametak, *Hrestomatija bosanske alhamijado književnosti*, Svjetlost, Sarajevo, 1981; Muhamed Huković, *Zbornik alhamijado književnosti*, IP Preporod, Sarajevo, 1997.

7 Iako Busuladžić, a potom i Handžić navode da je Rušdi rođen 1823. godine, ne navodeći izvor za taj podatak, izvjesnije je, na osnovu stihova kojima pjesnik referira na godinu svog rođenja, da je ipak riječ o 1825. godini: *Krk birinda tarih mu je rođeni*
Nakom trista ovo sedme govori. (v. A. Nametak, *Muhamed Rušdi*..., str. 8.)

Zbornika pjesama te nekoliko prepisa u vidu bilježnica. Ova dva autografa, kako dalje u svojoj studiji navodi Nametak, nisu istovjetni i evidentna je razlika u obimu samog zbornika. Jedno je sasvim izvjesno, Rušdijeve pjesme su naročito bile popularne u Hercegovini, posebno u Trebinju, rodnom gradu ovog pjesnika, o čemu svjedoči i medžmua pred nama. Kako je Nametak, iako je pred sobom imao još neke prepise ovog zbornika, svoju književno-estetsku valorizaciju temeljio isključivo na osnovu spomenuta dva autografa, to će, čini nam se, biti zanimljivije uočiti odstupanja u rukopisnom primjerku koji je predmet ovog rada.

Zbirka počinje poemom pod naslovom *Būsnawī Baġdād hānūmunda ḥikāyesi – Ḥikāye-i latīfesī* odnosno *Poema o bagdadskoj gospođi na bosanskom jeziku* (fol. 1b-2b). Ova poema sadrži 30 distiha kako u kritičkom izdanju koje nudi Nametak, tako i u ovom prepisu.

Poema nakon bismille počinje na slijedeći način: (fol. 1b):

... یدنا ژنا صالحه / دوبرا بیلا ای اود ویشه عابده
قد امریه ته دنیالق اوستاوی / ناقوم سبه یدنوغ سینا اوستاوی
یدنا یاصپرا اود نه مالا اوستاده / تومیرازا سووغا سینا زاپاده

... jedna žena saliha / dobra bila i odviše abida
kad umrije te dunjaluk ostavi / nakom sebe jednog sina ostavi
jedna jaspra od nje mala ostade / to miraza svoga sina zapade.

Komparirajući ovaj tekst sa verzijom objavljenom u Nametkovoj studiji, može se uočiti da usljed oštećenja stranice, nedostaju dvije prve riječi u prvom stihu pjesme "U Bagdadu" (او بغدادو). Osim toga, kroz gotovo cijeli tekst ove poeme mogu se uočiti minimalne razlike u tekstu rukopisa koji je pred nama u odnosu na objavljenu Nametkovu verziju. Ilustracije radi, navešćemo samo neke primjere.

U drugom dijelu četvrtog distiha uočava se upotreba drugačijeg oblika pokazne zamjenice.

U toj misli đezmu čini ta mladić (Nametak, str. 102)
U toj misli đezmu čini ol mladić (fol. 1a)

U osmom distihu uočava se slijedeće odstupanje:
Tad dozivlju: "Ko će u raj, ulazi! (Nametak, str. 102.)
Tad dozivlju: Ko će u <u>džennet ulazit</u> (fol. 1a)

Poema završava na isti način kao i u transliteraciji koju nudi Nametak:

مرحمتوم تی غا برات پوغلدای / فاتحوم مو جغود دوشی اوغلدای
دا مغفرت الله اونوغ اکنی / محمّدو قو غود الحم پوکلونی

Merhametom ti ga, brate, pogledaj / Fatihu mu đegod duši ugledaj
Da magfiret Allah onog učini / Muhammedu ko god elham pokloni.
(fol. 2b)

Nakon ove poeme slijedi, bez posebno istaknutog naslova, pjesma o koristima učenja mevluda, odnosno *Mawlūd-i šarīf faḍīlati*, također na bosanskom jeziku i sastoji se od 26 distiha (fol. 2b-3b). Ovu pjesmu navodi i A. Nametak samo što je verzija koju ovaj autor navodi kraća i ima 10 distiha.[8]

Čini se važnim istaći da su tekstovi spjevova o rođenju Božijeg poslanika u rukopisnim primjercima gotovo po pravilu praćeni uvodnim stihovima koji govore o pohvalnosti učenja mevluda kao spomena i slave imena posljednjeg Božijeg poslanika, Allahova miljenika, Muhammeda a.s. U ovim se stihovima u tom smislu navodi da će onaj ko uči mevlud i donosi salavate na Muhammeda a.s. steći trajne blagodati, kako se navodi u početnim stihovima (fol. 2b). Kako je verzija koju nalazimo u rukopisnom primjerku kojim smo se koristili dosta duža od one koju je Nametak imao pred sobom u oba autografa, prenosimo cijeli tekst poeme:

بوزیی لطف آقو حوکش ا احسان / ناك حوریيا ای غلمان
قد ی دوشو نا دنیالق اونا نوك / قا مبارك قدر کیجه تا ی نوك
آقو حوکش تي اود بوغا ناك پوموك / پیغمبر مولود اچی ای سلوشای
پیغمبر ذات شریف زناد تی / بوژییغا ملوسنیقا ملوی تی
.../ پیغمبر مولود ادی سلوشای

8 A. Nametak, *Muhamed Rušdi*, str. 57.

اکی با سبومنه وازرت / پیغمبر تی صلوات دونوسی
.../ پیغمبر مولود ادی سلوشای
راز بوغا یدنوم مولد اچی / پیغمبر صلوات دونوسی
تایه ثواب او ترزیي پوتراژی / اود پلاننه میزان کمو بت تژی
دا اوکه دوبرو دیقت کینتی / تو کروپنوکو برات نمو پرومسلی
اود بوغا یه امر نمو تا نصیب / دا ته نیه دا ته نیه یا حبیب
نبی نشتا یا ستووریيو ای حبیب / دا اود بوغا ناما بوده تو نصیب
اود امّتا دا ناس پریمی اول حبیب / ای شفاعت بوده نغوو نام نصیب
قو حبیبا بوزییه غا میلویه / نقا مولد ا غودینی پراوکی
بوژه دراغی محمّدا اووغا / شفاعتوم دا غا حبیب پوغلدا
نا محشرو دا پود سانجاق پریحتی / حرمتا تی حبیبوا یا ربّی
... دا قاژمو یا اله العالمین / اود روجنا اونوغ شتوي رحمة للعالمین
قوغوك حوکه زناتی نا آخرت پوت / او جنّتو پرو صرات سواقوم پوت
پیغمبر دوك نا حوض زنات پوت / نقا مولود ایده سلوشات تو یه پوت
یر رژدییا قاژه پوته دروغومه / شتو تراژیته اوو پوته اون ...
دا هدایت الله نغا اوکینی / ای نا مولود قوّت داده اوچتی

Ako hoćeš od džehennema eman / Pejgamberu mevlud uči i slušaj
Božji lutf ako hoćeš i ihsan / Nać hurija i gilman.
Kad je došo na dunjaluk onu noć / Ka mubareć kadr-gedže[9] ta je noć
Ako hoćeš ti od Boga nać' pomoć / Pejgamberu mevlud uči i slušaj
Pejgamberu zat-i šerif znadi ti / Božijega milosnika miluj ti
... [10]/ Pejgamberu mevlud idi slušaj
... uči pa spomene vazreti / Pejgamberu ti salavat donosi
... /Pejgamberu mevlud idi slušaj
... raz Boga jednom mevlud prouči / Pejgamberu salavate donosi
taj sevab u teraziji potraži / od planina mizan će mu bit' teži

9 Kod Nametka uočavamo drugačiju transliteraciju: *Ko mubareć Kader lice ta je noć* (str. 57)
10 Stranica u velikoj mjeri oštećena tako da je nemoguće pročitati početne dijelove naredna četiri stiha

da uče dobro dikat činiti / tu krupnoću berat njemu promisli
od Boga je emer njemu ta nasib / da te nije da te nije ja Habib
ne bi ništa Ja stvorio ej Habib / da od Boga nama bude to nasib
od ummeta danas primi ol Habib / i šefa'at bude njegov nam nasib
ko Habiba Božijega miluje / neka mevlud u godini prouči
Bože dragi Muhammeda ovoga / šefa'atom da ga Habib pogleda
na mahšeru da pod sandžak prihiti / hurmeta ti Habibova ja Rabbi
...[11] da kažemo ja ilahe'l alemin / od rođenja onog što je rahmeten lil alemin
Ko god hoće znati na ahiret put / u Džennetu prvo Sirata svakom put
Pejgamberu dok na havz znati put / neka mevlud ide slušat' to je put
jer Ruždija kaže pute drugome / što tražite ove pute on ...[12]
da hidajet Allah njega učini / i na mevlud kuvvet dade učiti.

Nakon ovog dijela slijedi tekst mevluda na bosanskom jeziku odnosno *Mawlid-i šarīf bi lisāni Būsnawī* (fol. 4a-13a). Ovaj spjev smatra se najdužom poemom koju je napisao Muhamed Ruždi. Sadrži 210 distiha u pohvalu poslanika Muhammeda a.s. Govoreći o Ruždijevom tekstu mevluda kao slobodnom prevodu Mevluda Süleymana Çelebija[13], Nametak poentira na važno pitanje: da li je Ruždijev tekst Mevluda nastao po uzoru na Gaševićev prevod Çelebija teksta ili je, pak, nastao kao direktan prevod sa turskog jezika, te kao takav predstavlja prvi prevod spomenutog djela na bosanski jezik.[14] Ipak, s obzirom na poznatu, već navedenu činjenicu da se Ruždija književnim radom počeo baviti tek nakon 1878. godine, kada je objavljen Gaševićev *Mevlud*, čini se da nema prostora za sumnju. Nametak s pravom uočava da se na nekim mjestima osjeti Ruždijevo oslanjanje na originalni tekst na turskom jeziku, ali njegovo se djelo ne može smatrati pukim prevodom, budući da je, osjećajući potrebu da neke dijelove naročito istakne, Ruždi pribjegao proširenju osnovnog teksta. S druge strane, evidentno je i da se prilikom prepjeva ovog prevoda Ruždi oslanjao na Gaševićev tekst. Poznato je da je Ruždijev Mevlud naročito bio popularan u Hercegovini, o čemu, prema Okiću, svjedoči veliki broj prepisa,[15] ali, nažalost, nije doživio ni približnu popularnost kao Gaševićev.

11 Isto.
12 Isto.
13 Izvorni naziv djela je *Vesiletü-n-necat*.
14 A. Nametak, *Muhamed Ruždi*, str. 17.
15 M. Tayyib Okiç, "Çeşitli dillerde mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin tercümeleri", *Mevlid Külliyatı*, c. I, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul, 2016, str. 64.

Da je Rušdi pred sobom imao tekst Čelebijeva djela svjedoče uvodni stihovi Mevluda (fol. 4a):

الله آدی سپومنمو سپروینه / تو وایاده او پوسلیما سواقومه
قو دونسه بوژیه ایمه نایپرییه / قولای کمو بوغ اوچنت پوسلوه
قو بسملوم زاپوکینه پوسلووه / نکه نمو روژنو بیتی پوسلییه

Allah adi spominjemo s prvine / to valjade u poslima svakome
Ko donese Božije ime najprije / kolaj će mu Bog učiniť poslove
Ko bismilom započima poslove / neće njemu ružno biti poslije

Tekst Mevluda završava slijedećim stihovima (fol. 13a):

نموی دا سمو فرقهء ضالّ و ذلیل / عفو رحمت ناس اکنی ای جلیل
یا اله نا ایمان امر ناس / ناشو دوو اوقبول راد ناس

Njemu da smo firka-i zallu ve zelil / afvu rahmet nas učini ej Dželil
Ja ilahi na imanu umri nas / našu dovu ukabuli radi nas.

Ono što je specifikum Rušdijeva Mevluda jeste to što on za temu uzima samo rođenje Poslanika a.s. (u skladu sa etimologijom riječi mevlud). Drugi važni događaji u životu Poslanika poput Miradža ili njegovog preseljenja nisu dijelom Rušdijeva Mevluda, kao što je to slučaj sa tekstovima drugih autora. Rušdi je te događaje obradio u odvojenim poemama, sadržanim i u ovoj medžmui, kako ćemo vidjeti u nastavku.

Nakon teksta Mevluda slijedi Spjev o smrti poslanika Muhammeda a.s. odnosno *Wafāt al-nabiyyi ṣallallāhu alayhi wa sallam* na bosanskom jeziku u 164 distiha (fol. 13b-20b). Poredeći rukopis sa verzijom koju nudi Nametak, ustanovili smo da je u ovom rukopisu prilikom prepisa izostavljen određeni broj distiha. Međutim, s obzirom na činjenicu da su neke stranice pretrpjele velika materijalna oštećenja, teško je utvrditi koji su to stihovi u pitanju.

Tekst počinje stihovima (fol. 13b)

الله امه نايپرييه دا رقنمو / محمد صلوات دونسمو
نا نغو رود ای یاران کینمو / چیستوغ سرچه ا سمرچو مو قاژه مو
حودی آمو شتو س ا ملوس زاپااو / سووغا سوچا سمرچو موتی دا ودش

Allah ime najprije da reknemo / Muhammedu salavat donesemo
Na njegov rod i jarane činimo / čistog sveca i smrću mu kažemo
Hodi amo što s' u milost zapao / svoga sveca smrću mu ti da vidiš

Tekst spjeva o smrti Poslanika a.s. završava na slijedeći način (fol. 20b):

فاعلات فاعلات فاعلات / سوچو ناشم محمد صلوات
آقو حوکش دات واترا نغوری / سا ازداهوم محمد صلوات

Fa'ilatun fa'ilatun fa'ilat / svecu našem Muhammedu salavat
Ako hoćeš da te vatra ne gori / sa uzdahom Muhammedu salavat.

Elegični ton nastavlja se i u slijedećoj poemi u medžmui. Riječ je o spjevu o smrti hazreti Fatime, Poslanikove a.s. kćeri ili *Ḥaḍrati Fāṭimine aḥwāl* (fol-21a-24b). Ovaj spjev od 90 distiha u literaturi je poznat i kao *Vefati Fatimetuz-Zehra.*

Početak (fol. 21a):

قد محمد حبیبو الله وفات بی / فاطیما مو سکر اوستاده ا ژالبی
شس میه سیچ سوا ا ژالبی پروباوی / ای اودویشه تغوبا یوی پرلتی

Kad Muhammed Habibullah vefat bi / Fatima mu šćer ostade i žalna bi
Šes' mjeseci sve u žalbi[16] probavi / I odviše tegoba joj proleti.

16 Kod Nametka stih zvuči: "Šes(t) mjeseci sve u plaču probavi", v. Nametak, *Muhamed Rušdi*, str. 130.

Kraj (fol. 24b):

سواق ویدییو قوی بیو اودقودا / شتوی اود بوغا سلاجه اد مدا
پلاجنی قوچی وراتشه سه اد تدا / رقوشه انا الیه راجعون

Svak vidio ko je bio od tuda / Što od Boga slađe od meda
Plačni kući vratiše se od tuda / rekoše "Inna ilejhi radži'un".

Tradicija pisanja kazivanja o poslanicima, koja se nastavlja i u alhamijado stvaralaštvu, ogleda se u nekoliko slijedećih spjevova sadržanih u ovoj medžmui. Ova hijeropovijesna kazivanja svoje utemeljenje imaju u Svetom Tekstu, a prisutna su u književnim tradicijama kako prije, tako i nakon pojave islama. U divanskoj književnosti, kao korpusu na koji se djelimično naslanja i alhamijado stvaralaštvo Bošnjaka, ova se kazivanja susreću u različitim formama, od aluzija i metafora, kao stilskih sredstava, preko kraćih poetskih formi pa sve do narativnih spjevova.[17] Kod Muhameda Rušdija kazivanja o poslanicima Ismailu, Ejjubu i Jusufu, a.s. nalazimo u formi hikaje – poučne priče, gdje "izvanredno živo pripovijedanje i vrlo brzo smjenjivanje događaja sa potresnim, tragičnim osjećanjima... pobuđuju kod čitaoca živo saosjećanje sa njegovim bolom, ali i divljenje i strahopoštovanje prema njegovoj odlučnosti"[18].

Spjev o poslaniku Ismailu a.s. sadrži 107 distiha (fol. 25a-29a). U ovom prepisu on ima jedan distih manje, vjerovatno izostavljen prilikom prepisa.

Kada je riječ o naraciji poeme, treba reći da je ovim spjevom predstavljen samo jedan događaj, a na koji referira i Sveti Tekst. To je iskušenje žrtvovanja kojem je bio izložen Ibrahim a.s. Rušdijevo pripovijedanje odlikuje se izrazitom dinamičnošću i emotivnim nabojem, tako da čitalac stječe dojam da je aktivni sudionik događaja koji mu se prikazuje. Zahvaljujući rimi, i ova, kao i pripovijesti o životima drugih Božijih poslanika, je vrlo pamtljiva, tako da su dugo ostali prisutni i u usmenoj tradiciji kao poučne pripovijesti o događajima iz hijeropovijesti.

17 Opširnije u: Amina Šiljak-Jesenković, „Poslanici i vjerovjesnici kao simboli u stihovima bošnjačkih divanskih pjesama: prilog razumijevanju simbola", *Prilozi za orijentalnu filologiju* 60/2010, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2011, str. 145-169.; Amina Šiljak-Jesenković, „Kazivanje o Jusufu: od kur'anskog prototeksta do kratkih poetskih firmi u divanskoj književnosti Bošnjaka", *Prilozi za orijentalnu filologiju* 64/2004, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2015, str. 134-165.

18 A. Nametak, *Muhamed Rušdi*, str. 28.

Poema počinje slijedećim stihovima (fol. 25a):

بوژ دراغی زاپوکسمو پیساتی / نا ناش یزیق می حکایو قازاتی
حضرت ابراهم دراغوم خالقو/ زامولسه راد سینا خالقو

Bože dragi, započesmo pisati / Na naš jezik mi hićaju kazati
Hazreti Ibrahim dragom Haliku / zamoli se radi sina Haliku

Kao i u prethodnim poemama, i ova Rušdijeva poema završava porukom čitatelju da uputi dovu pjesniku (fol. 29a):

قویي اکی نق صلوات دونوسی / ا رژدیي دوشی الحم پوقلونی
دانام الله دراغی دوشو اوپرستی / قورشدیی قوغود دوو اکنی

Koji uči nek salavat donesi / i Ruždiji duši elham pokloni
da nam Allah dragi dušu oprosti / ko Rušdiji kogod dovu učini

Nakon spjeva o Ismailu a.s. slijedi nešto duži spjev o poslaniku Jusufu a.s. ili *Ḥaḍrat-i Yūsuf payġambarin Būsnawī ḥikāyasi* i sadrži 204 distiha. (fol. 29b-44b). Ono što je odlika spjeva u ovom rukopisnom primjerku jeste da je on dosta duži od onih koje je Nametak imao pred sobom. Dužina spjeva u ovom prepisu je 201 distih. Rukopis sadrži izvjesne razlike u odnosu na verziju objavljenu u studiji A. Nametka, koje su mahom nastale upotrebom istoznačnica ili riječi sličnih značenja.

Tok naracije se uglavnom preklapa sa onim redoslijedom kako i Sveti Tekst predstavlja kazivanje o Jusufu a.s. Radnja počinje pričom o snu koji Jusuf a.s. prepričava svome ocu Jakubu a.s., a nastavlja se kroz događaje koji su potom uslijedili u životu Jusufa a.s. S obzirom na način i postupak kojim je ispričana ova priča, sa sigurnošću se može ustvrditi da je Rušdi kao predložak koristio isključivo kur'anski korpus.

Početni stihovi spjeva o Jusufu a.s. u ovom rukopisnom primjerku su (fol. 29b):

پیغمبرسقو می حکایو / دا قاژمو قو سلوشا
صلواته نق دونوسی / قوغد اچی ا سلوشا

Pejgambersku mi hikaju / da kažemo ko sluša
Salavate nek donosi / ko god uči i sluša

Kraj (fol. 44):

ناما زاتو اقبولی / نا سمرتی یا ربّی
لا اله الّا هو الله / دا زبوریمو یا ربّی

Nama zato ukabuli / Na smrti ja Rabbi
La ilahe illa huvallah / da zborimo ja Rabi[19]

Poema o poslaniku Ejjubu a.s. odnosno *Ḥaḍrati Ayyūb alayhi salām* sastoji se od 91 distiha. (fol. 45a-48b). U ovom prepisu spjev se sastoji od 90 distiha, na osnovu čega se može pretpostaviti da je prepisivač vjerovatno slučajno izostavio jedan distih.

I ovaj spjev prati kur'ansko kazivanje o Ejjubu a.s. te nedaćama i iskušenjima koje su ga zadesile. Ejjub a.s. je u orijentalno-islamskoj baštini postao simbolom strpljenja i odolijevanja različitim iskušenjima, a priča o njegovom životnom putu postala je jedan od egzemplara u didaktičkim žanrovima kao što su hikaje. Busuladžić čak navodi da se ovaj spjev, uz spjevove o drugim poslanicima, nerijetko čitao javno na okupljanjima u različitim prigodama.[20]

Spjev o Ejjubu a.s. u ovom rukopisu počinje stihovima (fol. 45a):

بوژ دراغی اتووری ینام یزیق لپو قازاتی
حضرت ایّوبا اتا نامناقف قازاتی

Bože dragi, otvori nam jezik lipo kazati
Hazreti Ejjuba atanam nakif[21] *kazati*

U krajnjim stihovima primjećujemo da pjesnik, u navođenju primjera iz kojih će čitalac moći izvući vrijednu pouku, najprije polazi od sebe kao slabašnog roba koji je i sam sklon padanju pod utjecaj šejtana i činjenju grijeha (fol. 48b):

19 U autografima Rušdijine zbirke Nametak nalazi slijedeći završetak: „Utvrdi nas na imanu kad mremo, ja Rabbi!/ La ilahe illa huvallahu da zborimo, ja Rabbi!" (str. 178.)

20 Mustafa S. Busuladžić, "Život i književni rad Muhammeda Rušdije", str. 923.

21 Nametak u autografima susreće drugačiji zapis drugog polustiha: „Hazreti Ejjuba pejgamber na menakib kazati" (str. 152)

تی رژدی ابرت ازمی سکم راد
داته الله رژنا فیلا ا شیطانا ساچوا

Ti Ruždija ibret uzmi ....
da te Allah ružna fila i šejtana sačuva[22].

Kako je već naprijed spomenuto, Rušdijevo poimanje mevluda kao spjeva o životu posljednjeg Božijeg poslanika Muhammeda a.s. unekoliko se razlikovalo od dotadašnjih koncepata pisanja Mevluda. On je u svome Mevludu opisao samo rađanje Poslanika a.s., a sve druge važne događaje iz njegova a.s. života obradio je u posebnim spjevovima, odnosno pričama. Takvo je kazivanje o Miradžu ili *Iğmāla Būsnawi dilince Mi'rāğ nabiyyi alayhi salām* koji sadrži 148 distiha (fol. 49a-62a), i u formi je proznog teksta.

Početak (fol. 49a):

بوژ دراغی زاپوکسمو نا ناش یزیق پیساتی
ناش پیغمبر شتویه ویجو نا معراجوقازاتی

Bože dragi započesmo pisati
naš Pejgamber što je viđo na Miradžu kazati.

Zanimljivo je da verzija koju je objavio A. Nametak ne sadrži deset uvodnih distiha sadržanih u ovom rukopisnom primjerku.[23] Kontrastirajući ovaj spjev sa verzijom koju je objavio A. Nametak, ustanovili smo da se ova verzija isuviše razlikuje od objavljene. Na osnovu toga pretpostavljamo da poemu o Miradžu uvrštenu u ovu medžmuu nije napisao Muhamed Rušdi. Kako u završnim stihovima nije naveden pseudonim pjesnika, nismo bili u mogućnosti utvrditi autorstvo ovog spjeva.

Spjev završava slijedećim stihovima (fol. 62a):

تیسی مالك او سوغ ملکا تووی تصرف یا ربّی
کناهکار اوپروستتی تو یه تووویه یا ربّی

Ti se malik u svog mulka tvoj tesarruf ja Rabbi
gunahkar oprostiti to je tvoje ja Rabbi.

22 Nametak: "Ti Ruždija ibret uzmi srcem, ideš pred Boga / Da te Allah ružna fila i šejtana sačuva" (str. 159)

23 Nametkova verzija počinje stihovima: „Od miradža da kažemo ta zeman / To se znade, svako je to ajan." (str. 91)

Nakon ove poeme, na folijama 62b-67b nalazi se poema moralno-didaktičkog sadržaja na bosanskom jeziku bez naslova. U posljednjim stihovima poeme navodi se da je autor Salih Gašević iz Nikšića (1850-1898/99). Nije nam poznato da li se ovom autoru, izuzev njegovog popularnog Mevluda, u literaturi pripisuju još neke pjesme.

Početak (fol. 62b):

اسپرویجه دا رکمو بسم الله
آ سبو ثلثقا حمد بوغو پیغمبر صلوات
دا نام بوده ولیق نجات دا اللها ثپومنمو
استنو مو دونوثمو دوق سمو ژیوی تامر مو

Isprvice da rečemo bismillah
a sposljetka hamd Bogu Pejgamberu salavat
da nam bude velik nedžat da Allaha spominjemo
istinu mu donesemo dok smo živi te umremo

Kraj (fol. 67a):

وت الله دا سه مولم دا نام دعوو اقابولی
ا کناه نه اوبرویی

Ja ne pišem da se falim već Allahu da se molim
da nam dovu ikabuli i gunah ne ubroji.

U nekoliko stihovima koji prethode završnima, autor navodi svoje ime:
Ja sam džahil iz Nikšića
Fakir Salih Gaševića
Pa se molim znanijemu
I svakome starijemu (fol. 66b).

Osim ovog, u medžmuu je uvršten i moralno-poučni spjev Murad-bega[24] Čengića[25], *Abdija* (fol. 67b-69b). Rušdi je sam dopjevao još dvije

24 Većina istraživača alhamijado pismenosti navodi da je autor Abdije Jusuf-beg Čengić, međutim, A. Nametak navodi da je riječ o Murad-begu Čengiću, referirajući na naziv u rukopisu *Prijateljski savjeti Murad-bega, Bog mu se smilovao*. (V. Abdurahman Nametak, *Hrestomatija bosanske alhamijado književnosti*, Svjetlost, Sarajevo, 1981., str.88-100.)

25 U literaturi nismo pronašli podatke o godini rođenja ili smrti ovog pjesnika. Poznato je samo da je rodom iz Foče.

strofe od po četiri stiha kojih inače Čengićev spjev nema. Ovaj spjev, za koji M. Memija navodi podatak da je napisan 1866. godine, u narodu je uživao naročitu popularnost.[26] Didaktična funkcija ovog i spjevova koje ćemo pobrojati u nastavku mahom je usmjerena na potenciranje stjecanja znanja koje se "stiče na konkretnim životnim manifestacijama i da istovremeno služi oplemenjivanju svakodnevnice, postizanju višeg kvaliteta života"[27].

Početni stihovi ovog spjeva su (fol. 67b):

حيد عبديا تى نواز قلاناي پت وقت نماز
ترك نچنى بوژى فرض آ زا بوغا عبديا

Hajde, Abdija ti na vaz, klanjaj pet vakit namaz
Terk ne čini Božiji farz, a zaboga Abdija!

Krajnji stihovi su (fol. 69b):

نكه پراوو دا سوده اونى مكه ثو يود
نا صباح سه نه بوده غافل تسو عبديا

Neće pravo da sude oni muče sve ljude
na sabah se ne bude gafil ti su Abdija!

U istom tonu kroz različite savjete (nasihate) spjevana je i pjesma religiozno-didaktičkog sadržaja. Pjesma u katalozima rukopisa ima popularni naziva "Ibrahime, brate moj…" a prema početnim stihovima (fol. 70a-74a). U literaturi o alhamijado tekstovima ne nalazimo ovu poemu.

ابراهيم براته موى غووورمتى دوبرو كوى
دراغوم بوغو تى روبوى نموى پرمات روژنو حوى

Ibrahime brate moj, govorim ti dobro čuj
dragom Bogu ti robuj, nemoj primat ružnu huj.

26 Minka Memija, „Pojam mudrosti i slika mudraca u alhamijado književnosti", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XVII-XVIII, Sarajevo, 1996., str. 269.
27 Ibid, str. 271.

Kraj (fol. 74a):

تی پوقلون یا منّان ناشه غرهه یا حنّان
وازدا رچی الّا الله درتلی رچی اه

Ti pokloni ja Mennan naše griha ja Hannan
vazda reci illallah dertli reci ah.

Pretposljednji spjev u ovoj medžmui pripada Muhamedu Rušdiju. Riječ je o kratkoj poemi prelaska jednog Jevreja na islam ili *Ḥikāya Islāmī Yahūdī* (fol. 74a-80b). Ovaj spjev sadrži 53 distiha. U odnosu na verziju iz Nametkove studije, ovaj rukopis, kao i u prethodnim primjerima, sadrži manja odstupanja.

Počinje slijedećim stihovima (fol. 74a):

شتو محمد ابن حاتم اون حکایو دونوسی
رحمة الله علیه دا قازمو شتا ولی

Što Muhammed ibn Hatim on hikaju donosi
Rahmetullahi alejhi da kažemo šta veli.

Kraj (fol. 88b):

اي رژدیی غو غوك الحم یدان دوشی پوقلونی
دا اونوغا روبا الله جهنّما زاقلونی

I Ruždiji ko god elham jedan duši pokloni
Da onoga roba Allah Džehennema zakloni.

Na posljednjim stranicama ove medžmue nalazimo jednu kratku pjesmu moralno-didaktičkog i savjetodavnog karaktera pod naslovom *Oġlūna naṣīḥat* / Savjeti sinu (fol. 80b-89a). Autor ove pjesme nije poznat, a u nešto drugačijoj verziji objavljena je u Hrestomatiji bosanske alhamijado književnosti.[28]

Pjesma započinje slijedećim stihovima (fol. 80b):

دیته مویه تی اوکی مایقو سوویونموکی
پو سقاقو نه ترکی نوغا سوویی نموکی

28 Abdurahman Nametak, *Hrestomatija bosanske alhamijado književnosti*, str. 104.

Dite moje ti uči, majku svoju ne muči
po sokaku ne trči, nogu svoju ne muči

a završava stihovima (fol. 89a):

طی سواقوغانه سلوشای وازدا یودی پوسلوشای
مایقا کته ملووات باابوکن پارودت

Ti svakoga ne slušaj vazda ljudi poslušaj
Majka će te milovat babo će ti paru dat.

Ovim radom nastojali smo predstaviti jednu pažnje vrijednu zbirku alhamijado tekstova, koja do danas nije bila predstavljena naučnoj i stručnoj javnosti. Iako su gotovo svi ovi tekstovi u svojim različitim varijantama predstavljeni u radovima bosanskohercegovačkih istraživača alhamijado književnosti, i dalje postoji potreba za kontinuiranim radom na otkrivanju ovog dijela kulturne baštine Bosne i Hercegovine, te njegovom književnoestetskom prevrednovanju, budući da se alhamijado pismenost, koliko nam je poznato, do sada valorizirala samo u opreci sa stvaralaštvom Bošnjaka na orijentalnim jezicima i gotovo u pravilu ocjenjivala kao pismenost sa malom ili nikakvom umjetničkom vrijednosti. Takvim pristupom nanesena je velika nepravda ovom specifičnom književnom korpusu za čije proučavanje bi trebalo uvesti nove kriterije u smislu tipoloških razlika, odnosno povijesnog konteksta koji je uvjetovao nastanak i razvoj ove književnosti.

Budući da je riječ o vrlo kompleksnoj pojavi, svojevrsnom jezičkom hibridu, ovaj se dio literarnog naslijeđa treba smjestiti u kontekst savremenih književnih teorija i pristupa književnome tekstu. Analizom ovog rukopisnog primjerka uočili smo izvjesne specifičnosti na što smo nastojali ukazati ilustriranjem određenih primjera. Primjenom komparativističke i kontrastivne metode nastojali smo uporediti više različitih verzija navedenih pjesama, te tako ukazati na osobenosti medžmue koja je predmetom ovog rada. S gledišta istraživanja književnohistorijske baštine Bosne i Hercegovine, značaj ove medžmue ogleda se upravo u činjenici da ona dominantno sadrži pjesme domaćih autora - Muhameda Rušdija iz Trebinja i Murad-bega Čengića iz Foče. Analiza ovog rukopisa nam je, između ostalog, otkrila i do sada nepoznatu pjesmu Saliha Gaševića iz Nikšića, poznatog samo po spomenutom Mevludu, što pridonosi vrijednosti ove medžmue.

Naravno, svaki od navedenih tekstova zaslužuje daleko više pažnje, stoga ostajemo u nadi da će ovaj rad poslužiti kao osnova za dalja istraživanja književnoestetske, lingvističke ili kulturološke naravi.

ONE CENTURY OF ALJAMIADO MEJMUA: BOSNIAK LITERARY HERITAGE IN THE MANUSCRIPT COLLECTION OF THE MUSEUM OF HERCEGOVINA

SUMMARY

This work presents an AlJamiado Mejmua man which is kept in the manuscript collection of the Museum of Herzegovina Mostar (R 31). This is a Mejmua contains poems written by domestic authors, Muhamed Rušdi from Trebinje, Murad-beg Čengić from Foča, and until now completely unknown poems by Salih Gašević from Nikšić. Although these poems have already been presented in various collections and Christomatias of the Bosnian Aljamiado literature, some of the differences have been found in the manuscript copy of the collection of the Museum of Herzegovina Mostar.

Keywords: handwritten heritage of Bosnia and Herzegovina, aljamiado literature, cataloging, educational poems, mevlud, hikaje.

Literatura

Babović Dželila, Mašić, Madžida, *Katalog arapskih, turskih i bosanskih rukopisa Muzeja Hercegovine Mostar*, Orijentalni institut Univerziteta u Sarajevu, Muzej Hercegovine Mostar, Sarajevo, 2017.

Busuladžić, Mustafa S., "Život i književni rad Muhammeda Rušdije", u: *Bošnjačka književnost u književnoj kritici: starija književnost*, knjiga I, Alef, Sarajevo, 1998, str. 922-927.

Hasandedić, Hivzija, "Nekoliko rukopisa iz orijentalne zbirke zbirke Zavičajnog muzeja Hercegovine u Mostaru", *Anali GHB*, knj. V-VI, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 1978., str. 181-186.

Huković, Muhamed, *Zbornik alhamijado književnosti*, IP Preporod, Sarajevo, 1997.

Memija, Minka „Pojam mudrosti i slika mudraca u alhamijado književnosti", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XVII-XVIII, Sarajevo, 1996., str. 267-272.

Nametak, Abdurahman, *Muhamed Rušdi: monografija i tekstovi*, Starješinstvo Islamske zajednice u SR BiH, Hrvatskoj i Sloveniji, Sarajevo, 1981.
Nametak, Abdurahman, *Hrestomatija bosanske alhamijado književnosti*, Svjetlost, Sarajevo, 1981.
Okiç, M. Tayyib, "Çeşitli dillerde mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin tercümeleri", *Mevlid Külliyatı*, c. I, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul, 2016, str. 27-75.
Šiljak-Jesenković, Amina,Vesiletü›n-Necat›ın Boşnakça tercümesi / Bosanski Mevlud, *Mevlid Külliyatı*, c. I, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul, 2016, str. 175-216.
Šiljak-Jesenković, Amina, „Poslanici i vjerovjesnici kao simboli u stihovima bošnjačkih divanskih pjesama: prilog razumijevanju simbola", *Prilozi za orijentalnu filologiju* 60/2010, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2011, str. 145-169.
Šiljak-Jesenković, Amina „Kazivanje o Jusufu: od kur›anskog prototeksta do kratkih poetskih firmi u divanskoj književnosti Bošnjaka", *Prilozi za orijentalnu filologiju* 64/2004, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2015, str. 134-165.